

ANTON TOMAŽIČ

ZLGM

Zgodbe iz Jugoslavije

Zavod Iskreni, Ljubljana 2020

VSEBINA

KNJIGI NA POT	6
ZLOM	12
DRUGAČEN	72
NARODNA SPRAVA	114
V UJETNIŠTVU ZLATOROGA	180
BRADA ČETNIŠKA	230
FORMULA ZA SPRAVO	290

V zahvalo za plebiscit 1990.

KNJIGI NA POT

Moja mladostna ljubezen je bila film, in če me starši ne bi pregovorili, bi zagotovo po gimnaziji šel študirat režijo. Da sem se odločil za pravo, je čisto naključje, saj sem sledil skupini najbližjih prijateljev Franceta, Rajka in Bogdana. Starši niso imeli nič proti, bili so veseli, da sem si izbral varnejši poklic, tak, »da boš lahko službo dobil«. Te odločitve nisem nikoli obžaloval, v meni pa je vedno ostala želja po kreativnem umetniškem ustvarjanju.

In zato sem se v svojih zrelih letih odločil, da le skušam priti v filmske vode. Napisal sem scenarij Zlom in ga leta 1985 poslal takrat največji (in najbrž edini) filmski hiši Viba film. Na moje presenečenje in veliko radost je bil sprejet in potrjen za izvedbo, saj je uspešno prestal številna strokovna branja. Že takrat sem dobil občutek, da za tem projektom stoji kar sam direktor Bojan Štih, ki je bil za tiste čase nenavadno močna osebnost in takšna avtoriteta, da si je lahko privoščil celo podporo disidentskim umetniškim gibanjem. Za režiserja je bil določen Jože Pogačnik, ki je takrat veljal za najboljšega aktivnega slovenskega režiserja. Imel sem to srečo, da sem ga dobro spoznal, saj sva se v pripravah na snemanje mojega Zloma sestajala na zaupnih pogovorih v kavarni hotela Slon. Producenti so me celo predstavili pisatelju Marjanu Rožancu, da bi pomagal obdelati dialoge. V

takih umetniških krogih sem se počutil kot v sedmih nebesih, še posebej zato, ker sem se jim lahko pridružil tudi na večdnevnikih dogodkih, kot je bil največji filmski festival v Puli.

Na realnih tleh pa sem pristal, ko je naslednje leto Bojan Štih umrl in so vodenje Viba filma prevzeli drugi, ki na mojo žalost niso bili dovolj pogumni, da bi še naprej podpirali že takrat kontroverznega režiserja in naš, za tiste čase, dokaj družbeno kritičen projekt. Kot človek iz prakse, zaposlen sem bil v Litostroju, sem namreč temeljito spoznal in v scenariju prikazal veliko razliko med začetnim navdušenjem za samoupravljanje in razočaranjem in delavsko apatijo, ki se je kazala v praksi. Izgovor, zakaj je bil projekt Zlom prekinjen, je bil seveda vedno uporaben, da ni sredstev.

Kljub razočaranju ali pa ravno zato sem v svojem 'literarnem obdobju' napisal še nekaj drugih scenarijev in celo kakšno radijsko igro, vendar si niti nisem prizadeval za izvedbo, razen da sem včasih kaj poslal na kakšen razpis. Ker sem se počasi znašel v objemu slovenske pomladi in kasneje podjetništva, pa so šli moji scenariji kar lepo v arhiv.

Kot upokojenec sem svojo ustvarjalnost med drugim izživel z nekaj knjigami dokumentarne narave, končno pa me je spet zamikala fikcija in takrat so začele nastajati

zgodbe iz te knjige. Ker v meni še vedno ni ugasnila želja, da bi napisal nekaj, kar bi prikazovalo realno vzdušje v nekdanji državi – tudi proti filmu ali TV seriji ne bi imel nič proti – sem se odločil, da nekaj svojih scenarijev predelam tako, da bi bili privlačnejši za bralce, morda pa tudi za kakšnega režiserja ali producenta.

Ob pisanju te knjige sem tako spet dobil veselje do leposlovja in če mi bo Bog dal zdravja, bralci pa spodbude, se bom z veseljem lotil še kakšnega romana.

Pa še en pogoj je. Da mi bo tako kot do zdaj z razumevanjem in spodbudo ob strani stala moja dobra žena Mirjam. V mračnem obdobju koronavirusa, ko je ta knjiga nastajala, mi je kar velikokrat oprostila, da ji nisem pomagal pri pomivanju, sesanju in tisočih drugih opravilih, ko sem se zaprl v svojo pisarno, razmišljal in tipkal. Bila je tudi prva bralka mojega besedila, ki se je prav ustvarjalno vključila v proces ter predlagala dopolnitve in izboljšave. Zato sem ji zelo hvaležen! Na drugem mestu sta seveda moja hčerka Marjana in sin Toni, ki sta se potrudila in sem ter tja vprašala: »Kako ti gre, ati?« To mi je veliko pomenilo, saj vem, da imata vsak svoje skrbi in čisto drugačne interese. Hvaležen sem tudi prijateljema, zakoncema Francetu in Nadi Jamnik, ki sta kot ena izmed prvih bralcev preverjala dejstva. S svojimi izkušnjami pisateljice mi je pomagala

tudi Vida Kokalj.

Brez lektoriranja ne gre in tudi tu sem imel srečo. Jasmina Spahalić je specialistka za Umetnost besede. Po eni strani je bila zelo natančna pri pravopisu, po drugi pa mi je dovolila tudi precej slenga in celo nekaj kletvic. Če bom še kaj pisal, ne bom iskal nobenih drugih lektorjev. Za spodbudo in koristne predloge sem hvaležen tudi uredniku Leonu Jagodicu.

Tako kot za moji prejšnji knjigi je naslovnico oblikoval Matjaž Vodlan, ki je svoje delo opravil odlično! Mojo vizijo je do podrobnosti izvedel in jo še izboljšal. Hvala, Matjaž!

Z L O M

Jazavac pred sudom Jožetu kar ni šel iz glave, ko se je vključil v množico delavcev, ki se je valila mimo vratarnice v zgodnjih jutranjih, pravzaprav še kar nočnih urah. Če naj tovarna začne obratovati ob 6. uri, morajo biti delavci vsaj pol ure prej v garderobah, da se preoblečejo in pripravijo. Tisti iz oddaljenih dolenskih vasi imajo za seboj že dobro uro hoje in nato vožnje s tovarniškim avtobusom. Tako kot zjutraj bodo tudi popoldne celo pot predremali v tišini, saj se govoriti na glas ne spodobi. Treba se je čim bolj spočiti, kajti čaka jih še druga polovica dneva na kmetijah.

Začetka sicer ni ujel, ker je bilo treba anteno kar nekajkrat ravno prav zavrteti, dvigniti in spustiti, da sta se ujela zvok in slika. Potem pa je bila zgodba prav zabavna in tudi razumel je skoraj vse do zadnje besede. Kolikor se ni srbohrvaščine naučil že v osnovni šoli, jo je dodobra izpilil v vojski. Razen pisave – cirilice, ki jo je obvladal le pogojno, črka za črko in nato skupaj v eno besedo. K sreči je nacionalna televizija uporabljala predvsem latinico, verjetno kot prispevek k bratstvu in enotnosti jugoslovanskih narodov.

Najboljši pa so bili igralci! Imajo v Beogradu zbrane

vse največje talente, ali pa smo se na njihov način igre in humorja ob številnih humorističnih nadaljevankah že kar navadili?

Morda bi res moral vzeti dežnik, kot mu je ob odhodu svetovala žena Metka. Tisto, kar je bilo najprej videti kot gosta megla, je vse bolj dobivalo obliko rahlega pršenja. Med stotinami kimajočih glav pred sabo je dobro razločil le nekaj najbližjih, druge pa so se kar izgubljale v ritmu enakomerne hoje še na pol spečih delavcev Titovega kombinata *Megastroj*. Da se vreme res slabša, je sklepal tudi po tem, da je bil asfalt pred vhodom v tovarno še suh, tu na poti proti *Obdelavi* pa je od čevljev in škornjev vse bolj škropilo in ob kakšnih odvrženih *čikih* že kar zacvrčalo. Ni mogel razumeti kadilcev, kako si lahko ob tej *rani* uri tako omejujejo količino vdihanega kisika, ko ga je pa že tako malo. Kot tudi ne svojega očeta, ki je vstajal ob pol petih in šel takoj na stranišče kadit in kašljat.

O *Jazavcu* bo popoldne še kakšno rekel z ženo, zdaj pa se bliža garderoba, kjer se spodobi malce pokimati sodelavcu, ki opisuje svoje včerajšnje popoldanske aktivnosti. Rudi Vodlan v modrem kombinezonu namreč že zaklepa omarico, da bi imel naslednjih nekaj minut dovolj časa za opisovanje svojih planinskih načrtov.

»Jože, boš šel z nami v nedeljo na izlet? Koren, Košutna, Kompotela? To bo tudi zate čisto lahko.«

Po fizični plati ga res ni skrbelo. Pri petindvajsetih letih je bil v odlični formi. Ni sicer tako veliko hodil v hribe kot Rudi, zato pa je veliko tekkel. Velikokrat celo zjutraj pred službo. Če le ni bil zrak v Dravljah preveč smrdeč.

»Bom še videl. Najprej z gondolo na Krvavec, ne?«

»Tak začetek ni ravno v našem stilu. Saj smo planinsko društvo *Megastroj*! Po navadi gremo iz doline peš. Ampak tokrat bomo spotoma malo popravili markacije, kar nam bo vzelo kar precej časa.«

»Aja, ti si tudi vodja markacistov.«

»Ja, skrbeti moram za dobro označene planinske poti, za katere je zadolženo naše društvo.«

»Ampak, a nisi ti tudi precej aktiven pri *Megastrojevih* balinarjih?«

»Seveda, ravno v nedeljo dopoldne bo tekma s Saturnom. Žena pa ima takrat pevske vaje skupaj z *Megastrojevo* godbo na pihala.«

»Saj res kar dobro poskrbijo za naš prosti čas. Menda tovarna financira več kot dvajset lastnih društev. Bratranec iz Nemčije, ki tudi dela v *fabriki* z okrog pet tisoč zaposlenimi, mi je pisal, da tam nimajo nobenega podobnega društva za delavce. Ob nedeljah dopoldne jim ne preostane drugega, kot da gredo v cerkev.«

Jožetu je klepet že malo presedal, saj je moral na hitro zaključiti preoblačenje, se urediti in zakleniti omarico

ter še opraviti potrebo na stranišču. Tam se je še malo zadržal pred ogledalom in preveril, ali bi se sinoči le moral obriti. Žena, ki ga je nežno pogladila po bradi, mu je sicer zagotovila, da mu nekaj neobritih kocin kar pristaja, ampak delovodja zagotovo ne bo imel enakih meril. Tudi svetlo rjavo pričesko bo treba malo skrajšati.

Osrčje Titovega kombinata *Megastroj* predstavlja ogromna *Obdelava*, kjer izdelujejo predvsem turbine. Zelo velike so, toda težki stroji, s katerimi jih obdelujejo, so še večji. Na stružnicah se vrtijo tako veliki kovinski kosi, da se z njimi vred lahko vrtijo tudi delavci, ki jih upravljajo. Rezkalniki premikajo tako velike obdelovance, da ob njih delavci v modrih kombinezonih hodijo sem in tja.

Toda celotna slika deluje dokaj umirjeno in nič kaj podobno kakšnemu vrvenju proizvodnje s tekočim trakom. Visoko usposobljeni delavci morajo znati dobro brati načrte, pravilno vpeti obdelovance in nadzorovati napredek pri obdelavi, ki pogosto traja tudi po več dni. Vmes si sicer lahko privoščijo kakšno kavo iz bližnjega avtomata, ali pa tudi cigareto, da so le pozorni, da vse poteka tako, kot je treba.

Hrup je sicer kar precejšen, tolikšen, da bi po varnostnih predpisih morali imeti glušnike, ampak za večino je dovolj, da si v ušesa vtaknejo košček vate. Na dosegu roke so tudi zaščitne maske, ki jih uporabijo ob obisku kakšnega varnostnega inženirja ali zunanje delegacije, ki pride občudovat ustroj tega idealnega socialističnega podjetja.

Precej več prometa pa je zaznati v montažnem delu *Obdelave*, kjer sestavljajo nove in razstavljajo stare turbine. Žerjavi se z navezanimi kovinskimi